

مورخین قرون اولیه در تشیع

کلیدواژه: شیعه، تاریخ‌نویس، مورخان.

پرسش: آیا شیعه در قرن دوم، سوم یا چهارم هجری تاریخ‌نویس دارد؟

پاسخ: از جمله سؤالاتی که از **شیعه** پرسیده می‌شود این است که آیا شیعه در **قرن** دوم، سوم یا چهارم هجری تاریخ‌نویس دارد یا ندارد؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که شیعه از قرن اول تاکنون مورخین زیادی داشته است که برای نمونه نام چند تن از آنها را در ادامه بیان می‌کنیم.

فهرست مندرجات

۱ - قرن اول

۱.۱ - [سلیم بن قیس هلالی](#)

۱.۲ - [اصغ بن نباته](#)

۲ - قرن دوم

۲.۱ - [ابان بن عثمان](#)

۲.۲ - [مجد بن سائب کلی](#)

۲.۳ - [ابومخنف](#)

۳ - قرن سوم

۳.۱ - [هشام بن مجد کلی](#)

۳.۲ - [ابراهیم بن مجد بن سعید](#)

۴ - قرن چهارم

۴.۱ - [علی بن مجد شمشاطی](#)

۴.۲ - [مجد بن همام اسکافی](#)

۵ - بانویس

۶ - منیع

قرن اول

تاریخ‌نویسان **شیعه** قرن اول:

← سلیم بن قیس هلالی

سلیم بن قیس هلالی تابعی از خواص اصحاب آقا **امیرالمؤمنین (صلوات‌الله‌وسلامه‌علیه)** است. **این ندیم** می‌گوید:

اول کتاب ظهر للشیعة کتاب سلیم بن قیس الهلالی...

[۱] **این ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۲۷۱، باب الفن الخامس: من المقالة السادسة من کتاب الفهرست.**

اولین کتاب شیعه که منتشر شد کتاب سلیم بن قیس الهلالی بود.

← اصغ بن نباته

اصغ بن نباته تابعی از خواص اصحاب آقا امیرالمؤمنین (صلوات‌الله‌وسلامه‌علیه).

شیخ طوسی در **فهرست** می‌گوید:

كان الاصغ من خاصة امير المؤمنين (عليه السلام). .. روى الدورى عنه ايضاً مقتل الحسين بن على (عليه السلام) وذكر سنده اليه المائة الاولى.

[۱] **شیخ طوسی، مجد بن حسین، الفهرست، ص ۸۵-۸۶، باب الواحد، ترجمه الاصغ بن نباته، رقم ۱۱۹.**

اصغ بن نباته از اصحاب خاص آقا **امیرالمؤمنین** بود... دوری کتاب مقتل الحسين را (که نوشته اصغ است) از او **روایت** نموده است و **سند** این کتاب را به او، در همان قرن اول نقل کرده است.

تاریخ نویسان شیعه قرن دوم:

← ابان بن عثمان

ابان بن عثمان الاحمر (متوفی ۱۴۰ ه. ق):

قد اخذ عنه اهلها: ابو عبیده معمر بن المثنی و ابو عبدالله مجد بن سلام واكثروا الحکایة عنه فی اخبار الشعراء والنسب والایام، روی عن ابی عبدالله و ابی الحسن موسی (علیهما السلام). له کتاب حسن کبیر یجمع المبتدا والمغازی والوفاة والرذة.

[۱۳] **شیخ طوسی، مجد بن حسن، الفهرست، ص ۵۹، باب ابان، ترجمه ابان بن عثمان الاحمر رقم ۶۲.**

[۱۴] **نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۱۲، باب الالف، ترجمه ابان بن عثمان الاحمر، رقم ۸.**

شیخ طوسی می فرماید: اهل و تبار ابان از او درس می گرفتند و بیشترین نقل های موجود از او را که در زمینه اخبار **شعرا** و نسب شناسی و تاریخ است **ابو عبیده معمر بن مثنی** و **ابو عبدالله مجد بن سلام** نقل نموده اند، او از آقا **امام صادق** و **امام موسی بن جعفر** (علیهما السلام) روایت نقل نموده است. کتابی نیکو و بزرگ دارد که در آن بحث هایی حول شروع کار **پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم)** در ابتدای **بعثت** و جنگ های حضرت و وفات ایشان و مرتدین پس از ایشان را در آن **کتاب** گردآوری نموده است.

← مجد بن سائب کلیبی

مجد بن سائب کلیبی (متوفی ۱۴۶ ه. ق):**ذهبی** درباره او می گوید:

العلامة الاخباری، ابوالنضر مجد بن السائب بن بشر الکلبی المفسر. وكان ایضا راسا فی الانساب الا انه شیعی متروک الحدیث.

[۱۵] **ذهبی، مجد بن احمد، سیر اعلام النبلاء، ج ۶، ص ۲۴۸، رقم ۱۱۱.**

او علامه است و **اخباری** و **مفسر** است. همچنین در علم **نسب شناسی** شخصیتی بارز و سرآمد است. غیر از اینکه او **شیعه** است و ما **احادیث** او را ترک می کنیم.

جل الخالق! این چه **تعصب** جاهلانه ای است که فردی را با این جلالت قدر و با این علمیت به خاطر شیعه بودن کنار می گذارند.

ابن ندیم می گوید: من علماء الكوفة بالتفسیر و الاخبار و ایام الناس... توفی مجد بن السائب بالكوفة سنة ست و اربعین ومائة.

[۱۶] **ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۴، باب اخبار مجد بن السائب.**

او از علمای **کوفه** در زمینه **تفسیر** و **حدیث** و **تاریخ** بود ... و در سال ۱۴۶ ه. ق درگذشت.

← ابومخنف

ابومخنف لوط بن یحیی الازدی الغامدی (متوفی: قبل از سال ۱۷۰ ه. ق):**نجاشی** می فرماید:

شیخ اصحاب الاخبار بالكوفة ووجههم ووصف كتبا كثيرة منها: المغازی، فتوح الاسلام، فتوح العراق، فتوح خراسان، الجمل، صفین، النهر، الغارات، قتل الحسين (عليه السلام) و...

[۱۷] **نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۳۲۰، باب اللام، ترجمه لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف بن سالم الازدی الغامدی، ابو مخنف، رقم ۸۷۵.**

ابومخنف از بزرگان و چهره های برجسته علمای کوفه بود و کتب زیادی به رشته تحریر درآورد که کتب: المغازی، فتوح الاسلام، فتوح العراق، فتوح خراسان، الجمل، صفین، النهر، الغارات، **قتل الحسين (عليه السلام)** و ... از جمله کتاب های او هستند.

ذهبی به نقل از **ابن عدی** می گوید ابومخنف شیعه است.

قال ابن عدی: شیعی.

[۱۸] **ذهبی، مجد بن احمد، میزان الاعتدال، ج ۳، ص ۴۲۰، ترجمه لوط بن یحیی، ابو مخنف، رقم ۶۹۹۲.**

[۱۹] **ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، لسان المیزان، ج ۴، ص ۴۹۲، ترجمه لوط بن یحیی، ابو مخنف، رقم ۱۵۶۸.**

ابن ندیم می گوید:

قرات بخط احمد بن الحارث الخزاز قالت العلماء: ابو مخنف بامر العراق و اخبارها و فتوحها یزید علی غیره.

[۲۰] **ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۲، ذیل ترجمه ابومخنف.**

نمونه ای از خط احمد بن الحارث الخزاز دیدم که نوشته بود علما می فرمایند: ابومخنف در مورد **عراق** و خبرها (و تاریخ) آن و فتوحات صورت گرفته در آن از دیگران اطلاعات بیشتری دارد.

اما کتاب های او:

کتاب الردة، کتاب فتوح الشام، کتاب فتوح العراق، کتاب الجمل، کتاب صفین. کتاب اهل النهروان والخوارج، کتاب الغارات، کتاب الخریث بن راشد و بنی ناجیه، کتاب مقتل علی (عليه السلام)، کتاب مقتل حجر بن عدی، کتاب مقتل مجد بن ابی بکر و الاشتهر و مجد بن ابی حذیفة، کتاب الشوری و مقتل عثمان، کتاب المستورد بن علفة، کتاب مقتل الحسين (عليه السلام)، کتاب وفاة معاوية وولاية (ابنه) یزید ووقعة الحرة وحصار ابن الزبیر، کتاب المختار بن ابی عبید، کتاب سلیمان بن سرد وعبین الوردة، کتاب مرج راهط وبيعة مروان ومقتل الضحاک بن قیس، کتاب مصعب وولایتة العراق، کتاب مقتل عبدالله بن الزبیر، کتاب مقتل سعید بن العاص، کتاب حدیث یا حمیرا ومقتل ابن الاشعث، کتاب بلال الخارجي، کتاب نجدة ابی فدیك، کتاب حدیث الازارقة، کتاب حدیث روشن قباد، کتاب شیبب الحروری وصالح بن مسرح، کتاب المطرف بن المغيرة، کتاب (دیر) الجماجم وخلق عبد الرحمن بن الاشعث، کتاب یزید بن المهلب ومقتله بالعقر، کتاب خالد بن عبدالله القسری، و یوسف بن عمر وموت هشام وولاية الولید (بن یزید)، (کتاب زید بن علی (عليه السلام))، کتاب الضحاک الخارجي.

[۲۱] **ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۲، ذیل ترجمه ابومخنف.**

تاریخ نویسان شیعه قرن سوم:

← هشام بن مجد کلبی

هشام بن مجد بن السائب بن بشر (متوفی ۲۰۶ ه. ق):
قال مجد بن سعد كاتب الواقدي: هو هشام بن مجد بن السائب بن بشر، عالم بالنسب واخبار العرب و ايامها ومثالبها ووقائعها... وتوفى هشام في سنة ست ومائتين.

[۱۲۱] [ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۴، اخبار هشام الکلبی.](#)

ابن ندیم به نقل از **مجد بن سعد** می گوید: هشام بن مجد بن سائب بن بشر عالم به نسب های **عرب** و اخبار آنها و تاریخ عرب و بدی ها و اتفاقاتی که در تاریخ عرب رخ داده است، بود ... و در سال ۲۰۶ درگذشت.

اما اسامی بعضی از کتب او به عنوان نمونه:

کتبه فی الاخلاق کتاب حلف عبدالمطلب و خزاعة... کتاب فضائل قیس عیلان. کتاب الکنی، کتاب اخبار العیاس بن عبد المطلب... کتاب شرف قصی بن کلاب وولده فی الجاهلیة والاسلام، کتاب القاب قریش، کتاب القاب بنی طایخة، کتاب القاب قیس عیلان، کتاب القاب ربیعة، کتاب القاب الیمن، کتاب المثالب، کتاب النوافل یحتوی علی نوافل قریش، نوافل کنانة، نوافل اسد، نوافل تمیم، نوافل قیس، نوافل ایاد، نوافل ربیعة، کتاب تسمیة من نفل من عاد و ثمود والعمالیق وخبرهموبنی اسرائیل من العرب وقصة الهجرینوناسماء قبائلهم، نوافل قضاة، نوافل الیمن و...

[۱۲۲] [ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۵، اخبار هشام الکلبی.](#)

← ابراهیم بن مجد بن سعید

ابراهیم بن مجد بن سعید (متوفی ۲۸۳ ه. ق):

ابراهیم بن مجد بن سعید بن هلال بن عاصم بن سعد بن مسعود الثقفی اصله کوفی... وله مصنفات كثيرة... منها کتاب المبتدا، کتاب السیرة، کتاب معرفة فضل الافضل، کتاب اخبار المختار، کتاب المغازی، کتاب السقیفة، کتاب الردة، کتاب مقتل عثمان، کتاب الشوری، کتاب بیعة علی [علیه السلام]، کتاب الجمل، کتاب صفین، کتاب حکمین، کتاب النهر، کتاب الغارات، کتاب مقتل امیرالمؤمنین (علیه السلام)، کتاب رسائله و اخباره [علیه السلام]، کتاب قیام الحسن [علیه السلام]، کتاب مقتل الحسین [علیه السلام]، کتاب التوابین، کتاب فذک و... ومات ابراهیم بن مجد الثقفی سنة ثلاث وثمانین ومائتین.

[۱۲۳] [نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۱۶، باب الالف منه، ترجمه ابراهیم بن مجد بن سعید، رقم ۱۹.](#)

[۱۵۱] [شیخ طوسی، مجد بن حسن، الفهرست، ص ۲۶-۳۷، باب ابراهیم، ترجمه ابراهیم بن مجد بن سعید.](#)

نجاشی می فرماید: ابراهیم بن مجد بن سعید بن هلال بن عاصم بن سعد بن مسعود الثقفی اصالتا اهل کوفه بود. وی کتاب های زیادی نوشته است که بعضی از آنها عبارتند از:

کتاب المبتدا (در باب ابتدای **بعثت رسول اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)**)، کتاب السیرة، کتاب معرفة فضل الافضل، کتاب اخبار المختار، کتاب المغازی، کتاب السقیفة، کتاب الردة، کتاب مقتل عثمان، کتاب الشوری، کتاب بیعة علی [علیه السلام]، کتاب الجمل، کتاب صفین، کتاب حکمین، کتاب النهر، کتاب الغارات، کتاب مقتل امیرالمؤمنین (علیه السلام)، کتاب رسائله و اخباره [علیه السلام]، کتاب قیام الحسن [علیه السلام]، کتاب مقتل الحسین [علیه السلام]، کتاب التوابین، کتاب فذک و...

قرن چهارم

تاریخ نویسان شیعه قرن چهارم:

← علی بن مجد شمشاطی

علی بن مجد العدوی الشمشاطی:

علی بن مجد العدوی الشمشاطی ابو الحسن، من عدی [بنی] تغلب عدی بن عمرو بن عثمان بن تغلب، كان شیخا بالجزيرة وفاضل اهل زمانه وادیهم. له كتب كثيرة، منها: ... کتاب مختصر تاریخ الطبری وحذف الاسانید والتکرار وزاد علیه من سنة ثلاث وثلاثمائة الى وقته، قال سلامة: فجاء نحو ثلاثة آلاف ورقة، وتمم کتاب الموصل لابی زکریا زید بن مجد، وكان فيه الى سنة احدى وعشرين وثلاثمائة، فعمل فيه من اول سنة اثنين وعشرين وثلاثمائة الى وقته فدخلت فيه زيادة (زیادات) كثيرة، کتاب نسب ولد معد بن عدنان ولمع من اخبارهم وایامهم... [۱۶۱] [نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۲۶۲-۲۶۴، باب العین منه عبدالله، ترجمه علی بن مجد العدوی الشمشاطی، رقم ۶۸۹.](#)

نجاشی می فرماید: علی بن مجد العدوی الشمشاطی ابو الحسن... از بزرگان منطقه جزیره بوده است و در زمان خودش برجسته ترین چهره علمی و ادیب ترین آنها بوده است. او کتاب های زیادی نوشته است که بعضی از آنها عبارتند از: کتاب مختصر تاریخ الطبری: که در این کتاب علاوه بر حذف مسائل تکراری سندها را از اول عبارات حذف و حوادث جدید را یعنی از سال ۳۰۲ تا زمان خودش به این کتاب اضافه نموده است سلامه می گوید: این کتاب او نزدیک به ۳۰۰۰ ورقه شد، و کتاب الموصل را که نوشته ابی زکریا زید بن مجد، بود به اتمام رسانید در این کتاب حوادث تاریخی تا سال ۳۲۱ درج شده بود و علی بن مجد شمشاطی **حوادث** جدید را از اول سال ۳۲۲ تا زمان خودش به این کتاب اضافه نمود. بطور کلی علی بن مجد شمشاطی مطالب زیادی را در این کتاب اضافه نمود و کتاب دیگرش در مورد نسب ولد معد بن عدنان و مقداری از حوادث و اخبار آنها و تاریخ آنهاست...

مجد بن ابی بکر همام بن سهیل الکاتب الاسکافی (متوفی ۳۳۶ ه. ق):

شیخ اصحابنا و متقدمهم. له منزلة عظيمة، كثير الحديث... له من الكتب كتاب الانوار فی تاریخ الائمة عليهم السلام... ومات ابو علی بن همام يوم الخميس لاحدى عشرة ليلة بقیت من جمادى الآخرة، سنة ست وثلاثين وثلاثمائة.

نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۳۷۹-۳۸۰، باب الميم، ترجمه مجد بن ابی بکر همام بن سهیل الکاتب الاسکافی رقم ۱۰۳۲.

نجاشی می فرماید: مجد بن ابی بکر همام بن سهیل از بزرگترین **علمای شیعه** و متقدمین شیعه است. او دارای **مقام** و منزلتی عظیم بود، و **احادیث** بسیاری نزد او بود ... او کتابی به نام الانوار در موضوع **تاریخ ائمه اطهار (علیهم السلام)** نوشته است ... او در روز پنجشنبه ۲۱ **جمادی الثانی** سال ۳۳۶ وفات یافت.

پانویس

۱. ↑ ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۲۷۱، باب الفن الخامس: من المقالة السادسة من كتاب الفهرست.
۲. ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، الفهرست، ص ۸۵-۸۶، باب الواحد، ترجمه الاصغ بن نیاته، رقم ۱۱۹.
۳. ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، الفهرست، ص ۵۹، باب ابان، ترجمه ابان بن عثمان الاحمر رقم ۶۲.
۴. ↑ نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۱۲، باب الالف، ترجمه ابان بن عثمان الاحمر، رقم ۸.
۵. ↑ ذهبی، مجد بن احمد، سیر اعلام النبلاء، ج ۶، ص ۳۴۸، رقم ۱۱۱.
۶. ↑ ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۲، باب اخبار مجد بن السائب.
۷. ↑ نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۲۲۰، باب اللام، ترجمه لوط بن یحیی بن سعید بن مخنف بن سالم الازدی الغامدی، ابو مخنف، رقم ۸۷۵.
۸. ↑ ذهبی، مجد بن احمد، میزان الاعتدال، ج ۲، ص ۴۲۰، ترجمه لوط بن یحیی، ابو مخنف، رقم ۶۹۹۲.
۹. ↑ ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، لسان المیزان، ج ۴، ص ۴۹۲، ترجمه لوط بن یحیی، ابو مخنف، رقم ۱۵۶۸.
۱۰. ↑ ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۲، ذیل ترجمه ابومخنف.
۱۱. ↑ ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۲، ذیل ترجمه ابومخنف.
۱۲. ↑ ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۴، اخبار هشام الکلبی.
۱۳. ↑ ابن ندیم بغدادی، مجد بن اسحاق، فهرست، ص ۱۲۵، اخبار هشام الکلبی.
۱۴. ↑ نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۱۶، باب الالف منه، ترجمه ابراهیم بن مجد بن سعید، رقم ۱۹.
۱۵. ↑ شیخ طوسی، مجد بن حسن، الفهرست، ص ۳۶-۳۷، باب ابراهیم، ترجمه ابراهیم بن مجد بن سعید.
۱۶. ↑ نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۲۶۲-۲۶۴، باب العين منه عبدالله، ترجمه علی بن مجد العدوی الشمشاطی، رقم ۶۸۹.
۱۷. ↑ نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، ص ۳۷۹-۳۸۰، باب الميم، ترجمه مجد بن ابی بکر همام بن سهیل الکاتب الاسکافی رقم ۱۰۳۲.

منبع

مؤسسه ولی عصر، برگرفته از مقاله «آبا شیعه در قرن دوم، سوم یا چهارم هجری تاریخ‌نویس دارد؟».

رده‌های این صفحه: **مورخان شیعه** | مورخان قرن چهارم (قمری) | مورخان قرن دوم (قمری) | مورخان قرن سوم (قمری) | مورخان قرن یکم (قمری)